

Příloha č. 1 Školního vzdělávacího programu Lesní mateřské školy Sýkorka - Frank Bold Kids

MINIMÁLNÍ PREVENTIVNÍ PROGRAM

Datum: 15.7.2021

Zpracovala: Mgr. Šárka Nekudová a tým pedagogů LMŠ Sýkorka-Frank Bold Kids

Aktualizace: 26.8.2023

Informace o organizaci:

Lesní mateřská škola Sýkorka - Frank Bold Kids, Údolní 567/33, 602 00 Brno

IČ: 06162967

Statutární orgán: Rada školské právnické osoby: Mgr. Pavel Franc, Ing. Stanislav Kutáček PhD., Mgr. Vendula Soběslavská

Ředitelka LMŠ Sýkorka: Mgr. Šárka Nekudová, tel.: 734440600,

email: sarka.nekudova@frankbold.org

www.skolkasykorka.cz

Zřizovatel: Frank Bold Kids, z.s.

IČ zřizovatele: 22893512

Statutární zástupce zřizovatele: Mgr. Šárka Nekudová

Typ školy: Lesní mateřská škola s kapacitou 16 dětí

Obsah

Úvod

1. Prevence sociálně patologických jevů v LMŠ Sýkorka – Frank Bold Kids
2. Šikana jako vzorový příklad práce se sociálně patologickým jevem k zajištění bezpečného prostředí v LMŠ Sýkorka-Frank Bold Kids

Použitá literatura

Úvod

Nejintenzivnější růst a vývoj v životě dítěte probíhá ve věku 3 – 6 let (Kolláriková & Pupala, 2001). Předškolní věk je věkem pohádek, fantazie, spontánní činnosti, her na maminku a na tatínka, nebo na svého oblíbeného hrdinu. Dítě v tomto období velmi rádo pozoruje, sleduje dospělé a vyptává se, také rádo napodobuje vše, co vidí a slyší. Je to **období první socializace v kolektivu** bez účasti rodiče, tedy prvním vnímáním zodpovědnosti sám za sebe. Je to **první společenská emancipace** dítěte, která končí krokem do společnosti, kterým je myšleno zahájení povinné školní docházky. Heckmannová (2016) vnímá dítě jako „volní bytost“, když se dítě ocitne v nějaké situaci, nejprve bude jednat, poté cítit, a nakonec přemýšlet o tom, co se stalo. Děti jsou ve věku tří až šesti let v rámci **psychických procesů** otevřené nádoby a nepopsané listy papíru, a o to jsou zranitelnější a práce s nimi je o to odpovědnější. Jsou citlivé a vnímavé a nasávají vše z okolí tzv. jako houby. Své **emoce a city** neumějí zcela ovládat a rozpoznávat, proto mohou mít výrazné citové výkyvy. Pokud tyto pocity štěstí, smutku, radosti, vzteku atd. mají děti rozpoznávat, nejprve je musí prožít. A nejlepší způsob, jak pocity prožívat, je s dospělým průvodcem, tedy rodičem nebo učitelem.

S oblastí psychiky se souběžně rozvíjí i oblast **sociálního chování dítěte, komunikace a řeč**.

Tak jako každý člověk, i dítě potřebuje naplnění základních lidských potřeb. Je to především láska, pocit bezpečí, přijetí, podpory, vřelosti, sympatií atd.

Vývoj dítěte je ovlivňován dvěma stěžejními faktory, a to jsou dědičnost a prostředí. Dědičnost neboli dané genetické dispozice dítěte, a prostředí, ve kterém dítě do 6 let vyrůstá, tedy rodina (Vágnerová, 2012). A v nemalé míře prostředí mateřské školy, kde dítě tráví denně třeba i 8 hodin, což je značné množství z celého týdne jeho života.

1. Prevence sociálně patologických jevů v LMŠ Sýkorka – Frank Bold Kids

Sociální patologie je označení pro nezdravé, nenormální, obecně nevhodné společenské jevy, které společnost klasifikuje jako nežádoucí (sociálně-patologické), protože porušují sociální, morální či právní normy. Patří sem např. kriminalita, toxikomanie, vandalismus, domácí násilí, krádeže, intolerance, xenofobie, rasismus, sexuální zneužívání, agresivita, šikana, násilí, zneužití moci a další (Muhlpacher, 2008).

Jako stěžejní pro prevenci sociálně patologických jevů u dětí předškolního věku považujeme rozvíjení a práci s dětmi v předávání a posilování těchto **3 hodnot**:

1) Svoboda a odpovědnost

Svoboda je jedna z nejzákladnějších hodnot naší společnosti. Pojem svobody je však bez bezprostředního prožitku pouze pojmem. Kdo svobodu neprožije a neidentifikuje se s ní, těžko vůbec chápe myšlenkový koncept svobody a také její hodnotu. Svoboda každého člověka je základním kamenem naší společnosti, na které vše stojí. Svoboda není nárok, ale je to hodnota, která se pojí s převzetím odpovědnosti za to, co se stane, když se svobodně rozhodneme něco udělat. Svoboda a odpovědnost jsou strany téže mince. Vše, co děláme, má své důsledky, za které musíme převzít odpovědnost.

Svoboda jako prožitek

Děti seznámíme s tím, co jsou radostné prožitky spojené s pocitem svobody, kdy člověk není ničím omezován

a má možnost autenticky prožít své vlastní já. Aby dítě bylo schopno si představit konkrétní prožitek hodnoty svobody. Např.:

- svoboda je, když běhám jen tak po louce nebo sedím s kamarády u ohně
- svoboda je, když bez obav mohu říct, co si myslím, a nikdo mě za to netrestá, nekárá
- svoboda je, když mohu říct, mě se to nelíbí a jsem vyslyšen

Svoboda jako odpovědnost

Ruku v ruce se svobodou jde také odpovědnost. Odpovědnost za své skutky a svá rozhodnutí. Co udělám, co řeknu, má následky. Prožití dopadu přirozeného důsledku mé činnosti je při chápání odpovědnosti zásadní. Jedna z obtíží moderní společnosti spočívá ve složitosti našich institucí a společenských vztahů vůbec. To znesnadňuje člověku rozpoznat a prožít dopady svých vlastních rozhodnutí a dostat tak jasnou zpětnou vazbu. Proto je důležité, aby děti skrze hru prožily, že svoboda je obrovský dar, který však také něco stojí a má svoji hodnotu. Svoboda nesmí být zneužívána. Dětem je možné toto sdělit v podobě pravidel a příběhů, které je učí, že mají svoji hlavu, sílu a moc o věcech rozhodovat a ovlivňovat je. Učí se taky sdělovat své pocity a názory. A nemusí k tomu používat fyzickou sílu, křik, vztek, lži. Děti postupně k odpovědnosti dospívají. Přes jednoduché praktické situace po složitější konání.

2) Smělost prozkoumat svět

Dětem umožňujeme zkoumat svět plný darů a krás života. Učíme je říkat, co si doopravdy myslí, i když to není v souladu s tím, co si myslí ostatní. Dáváme jim pocit bezpečí, díky kterému mohou vykročit do prostoru, ze své komfortní zóny. Vedeme je k odhodlání dělat věci tak, jak je cítí, a zároveň klademe důraz na to, aby uměly své činy obhájit a odůvodnit. Důležité je prozkoumávat a objevovat nové věci, hledat krásné momenty v každém dni a umět se z nich radovat. Děti učíme umění koukat na svět pozitivně, spíš než hledat nejisté přístavy bezpečí.

Umění vykročit do nejistoty! Snažíme se, aby děti zažily pocit vlastní síly, schopností, že i ony mohou něco dobrého udělat a změnit, ale nezneužívat to. Děti ve školce vidí výsledky, že jejich snaha a smělost má smysl, stejně jako důsledky zneužití síly.

3) Upřímnost, pravdomluvnost a zdravá důvěra

Dětem umožníme žít hodnotu jasných vztahů založených na otevřené komunikaci, kdy si navzájem lidé mohou věřit. Pochopí tak hodnotu řeči, kterou jsme obdarováni, a jak moc svojí řečí můžeme pomáhat nebo zraňovat. Je velmi důležité, aby děti skrze hru a své vlastní vazby prožily, jak je pravdomluvnost důležitá, a jak lež ubližuje. Pochopily, co je pomluva, a nesměšovaly lež s fantazií.

Cestou je úcta ve vzájemných vztazích, empatie vůči druhému, prostor bez obav říkat pravdu.

Při své práci se pedagogové snaží vědomě předávat tyto hodnoty. Tato vědomá práce s hodnotami je zakomponována do každodenních aktivit, které jsou dětem nabízeny. Především v prožitkovém učení.

V návaznosti na tuto činnost poté praktikujeme **pedagogické konzultace rodičům** (pedagogická evaluace kompetencí a dovedností dětí).

Rodičům nabízíme prověřené odborníky profesí souvisejících s výchovou a vzděláváním dítěte (diagnostika, intervence ...).

Silným preventivním prvkem proti sociálně patologickým jevům je v LMŠ Sýkorka **udržování komunitního způsobu fungování školky**. Nabízíme otevřený prostor pozemku školky pro rodinné akce rodin školky. Sdílení informací a know how rodičům v souvislosti s dětmi. Možnost seberealizace, především pro rodiče na mateřské a rodičovské dovolené, nabídka práce (dohody o provedení práce, částečné úvazky, brigády), dobrovolnické činnosti. Pořádání odpoledních slavností pro celé rodiny a přátele.

LMŠ Sýkorka zajišťuje **podporu a rozvoj pro své pedagogy, který definuje Plán dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků**.

2. Šikana jako vzorový příklad práce se sociálně patologickým jevem k zajištění bezpečného prostředí v LMŠ Sýkorka-Frank Bold Kids

„Empirické zkušenosti potvrzují, že šikana se může objevovat už v mateřské škole (dále jen „MŠ“). Vyskytují se tam prvky šikany a spíše zárodečná stadia tohoto destruktivního fenoménu. Nicméně skrytá a neléčená počáteční šikana působí i zde velké škody a trápení, které zasáhnou děti, rodiče i pedagogy. „ (Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních, 2016).

Článek 3 tohoto Metodického pokynu MŠMT stanovuje:

*(1) Škola respektuje identitu a individualitu každého svého člena, **odmítá násilí a zneužití moci** v jakékoli podobě a přiznává riziko výskytu šikany. Je důležité, aby škola tyto hodnoty jasně komunikovala směrem dovnitř školy i vně a zřetelně je hájila a prosazovala (např. tím, že objeví-li se šikana, přistupuje škola k řešení včasné a otevřeně).*

Školní program proti šikanování: LMŠ Sýkorka při rozkrytí šikany pedagogem, rodičem nebo dětmi zvolí podle situace vhodný způsob nápravy, který bude zahrnovat tyto kroky:

- mapování situace, analýza situace. Zapojí se všichni, kteří byli šikanou dotknuti (dítě/děti, které ubližují, dítě/děti, kterým je ubližováno, rodiče dětí, pedagogové, vedení školy). Probíhá vzájemné doptávání se, zjišťování informací. Poté se sejde pedagogická rada školky a zhodnotí situaci a sestaví plán kroků postupu, který může zahrnovat kombinaci níže uvedených bodů;
- rozhovor s dítětem, které ubližuje - pedagog srozumitelně sdělí dítěti, že porušilo stanovená pravidla, vede jej v sociálně žádoucích projevech, navrhuje a ukazuje mu adekvátní varianty v projevech chování. Samozřejmě, jakmile je to možné, ocení jeho zlepšení;
- zavedení ochranného režimu oběti - v počátku pro jistotu školka nastaví přísnější dozor, v některých komplikovanějších případech oběť a útočníka v rámci možností od sebe oddělí, není vhodné konfrontovat agresora s obětí;
- pro dítě, které ubližuje, může školka (pedagogové se supervizí ředitelky) sepsat Plán pedagogické podpory, dle kterého budou sledovat vývoj dítěte a vývoj nápravy situace;

- práce se skupinou - školka využije intervenční program, v němž žáci získávají žádoucí vzory chování a zároveň se mohou „dotknout“ pocitů toho, komu je ubližováno. Vhodné jsou činnosti podporující spolupráci, při nichž nejsou vítězové a poražení. Využít se dají rovněž pohádky či příběhy a jejich dramatizace;
- rozhovor se zákonnými zástupci dítěte, které ubližuje - proběhne až tehdy, když je situace zmapovaná. Důležitá je maximální snaha získat rodiče pro spolupráci. Rozhovor proběhne za účasti ředitelky a pedagoga. Rozhovor rodičů oběti s rodiči agresora je velmi rizikový, pokud by k němu mělo dojít a strany si to žádaly, tak je nezbytné, aby ředitelka školky a pedagog byli facilitátory a prostředníky komunikace.
- ve školce se většinou nejedná o šikanu jeden na jednoho, ale je do nevhodného chování dítěte, které ubližuje zahrnuto více dětí, které jsou tímto chováním zasaženy, nebo je nevhodně se chovajících dětí více. Je třeba tedy situaci ihned po zmapování a sestavení Plánu pedagogické podpory a rozhovoru s rodiči konkrétních dětí sdělit celé skupině rodičů školky na rodičovské schůzi, že se ve školce vyskytla šikana a jaká jsme přijali opatření k zamezení šikany, i kdyby mělo jít o ad hoc svolanou rodičovskou schůzi;
- školka následně na každé ze svých pedagogických rad vyhodnocuje pokroky a situaci a přijímá případně další opatření či aktualizace Plánu pedagogické podpory;
- školka se může v případě nutnosti obrátit o pomoc na Odbor sociální péče, či odborná zařízení či odborníky z Pedagogicko-psychologické poradny;
- na závěr školního roku si školka v případě potřeby vyžádá od rodičů zpětnou vazbu s cílem zjistit, jak rodiče hodnotí přístup školky a vyřešení situace.

Školka může volně výše uvedené metody kombinovat. Vše bude písemně zaznamenávat v zápisech.

(2) Je důležité, aby se na vytváření bezpečného prostředí a předcházení šikany podílela celá škola. Stěžejní roli a zodpovědnost za tuto oblast nese ředitel školy, jeho role a aktivní přístup k problematice předcházení a řešení šikany je nenahraditelná (více viz Příloha č. 2 Protektivní 3 a rizikové faktory). Pro prevenci i řešení šikany vedení školy určí konkrétní odpovědnost směrem k řediteli a jeho zástupcům, třídním učitelům, pedagogům, ostatním zaměstnancům školy, žákům, rodičům a školnímu poradenskému pracovišti, která je adekvátní jejich roli a možnostem (součástí bezpečnostního a krizového plánu).

LMŠ Sýkorka funguje komunitním způsobem s úzkými vztahy mezi rodiči a na řešení jakéhokoliv podnětu a problému se podílí nejen celá školka, ale spolupracuje se i s rodiči. Vše je ukotveno ve Školním řádě LMŠ Sýkorka-Frank Bold Kids a odpovědnost v Pracovním řádu LMŠ Sýkorka-Frank Bold Kids.

(3) Vedení školy pověří alespoň jednu osobu z řad pedagogických pracovníků specifickými otázkami v prevenci a řešení šikany, která se bude v tématu pravidelně vzdělávat (např. školní metodik prevence, výchovný poradce). Tato pověřená osoba by měla disponovat kompetencemi zejména k šetření a řešení počáteční šikany a vyhodnocování potřeb školy ve vztahu k pokročilé šikaně.

Těmito pověřenými osobami jsou zaměstnanci LMŠ Sýkorka-Frank Bold Kids kvalifikovaní jako "učitel MŠ", s odpovídajícím vzděláním, kdy každý den po celých 8,5 hodiny provozu školky, se na místě takový učitel nachází.

- (4) Škola **nastaví konkrétní a srozumitelná pravidla v chování ve svém školním řádu**, která budou specificky vztahována také k projevům šikany (bude jasné, jaké chování je považováno za dehonestující a ohrožující a jak bude sankcionováno). Součástí školního řádu by měla být pravidla pro používání informačních a komunikačních technologií, internetu a mobilních telefonů (během vyučování, o přestávkách, v prostoru školy). Bližší podněty pro školní řád jsou uvedeny v Příloze č. 4 Doporučené znění textů ve školním řádu pro problematiku šikanování.

Ve Školním řádu LMŠ Sýkorky-Frank Bold Kids jsou uvedena v bodě 3.1. Základní práva dětí přijatých k předškolnímu vzdělávání. V bodě 3.2. Povinnosti dětí "jakékoliv formy ubližování spolužákům a náznaky šikanování mezi dětmi ihned hlásit přítomnému pedagogovi". V Bodě 3.5. "všichni zaměstnanci školy budou chránit děti před všemi formami špatného zacházení, budou dbát, aby nepřicházely do styku s materiály a informacemi pro ně nevhodnými". ... "zákonní zástupci jsou pravidelně informováni o chování dětí v rámci konzultací s pedagogy školy".

- (5) Škola **nastaví důsledky za porušení pravidel u žáků**, přičemž je důležité, aby uměla rozlišovat závažnost porušení. Pedagogové a ostatní zaměstnanci školy znají své pravomoci a aplikují pravidla chování a důsledky za nedodržení jednotně a konzistentně pro všechny žáky.

Na pedagogické radě budou vždy zpracována pravidla důsledků za projevy šikany, neboť je nelze stanovit předem, neboť případy jsou velmi individuální a citlivé a je třeba k nim také individuálně přistupovat. Tak je také zajištěn jednotný postup všech pedagogů. Na těchto pravidlech je nezbytné spolupracovat s rodiči dítěte, které šikanuje. Pokud jsou vytvořeny Plány pedagogické podpory, je třeba přesně stanovené postupy a cíle prevence pravidelně na každé pedagogické schůzi vyhodnocovat. Veškerý posun a postup tlumočit rodičům.

- (6) Ve třídě jsou nastavena **třídní pravidla**, která nenahrazují ani nezdvoují školní řád. Ideální je, pokud se na tvorbě třídních pravidel a na reflexi jejich dodržování podílejí spolu s pedagogem (nejlépe třídním učitelem) do značné míry samotní žáci.

LMŠ Sýkorka-Frank Bold Kids má jasná pravidla fungování ve školce předávaná učiteli dětem ihned na začátku školního roku a pak opakovaně v průběhu celého školního roku. Např. pravidlo "mě se to nelíbí" atd. Pravidla jsou ukotvena ve Školním řádu a v Příloze č. 1 Školního řádu „Hodnocení rizik a přínosů LMŠ Sýkorky“.

- (7) Škola usiluje o včasné odhalení šikany a za tímto účelem má nastavený funkční **system vzájemné komunikace mezi pedagogy** o signálech, výskytu porušení pravidel, nebo jiných rizikových faktorech tak, aby byl pedagog vždy včas informován o tom, jaká atmosféra je v jeho třídě. Současně má škola nastaven **pravidelný monitoring varovných signálů výskytu šikany** a využívá k němu adekvátní nástroje (více v Příloze č. 3 Přímé a nepřímé varovné signály šikanování).

System vzájemného informování mezi učiteli má LMŠ Sýkorka-Frank Bold Kids velmi pečlivě a srozumitelně nastaven formou využití mnoha informačních kanálů (telefon, email, mailing list, komunikační systémy

sociálních sítí), osobních schůzek mezi pedagogy během měsíce, pedagogických rad každý měsíc, kdy je vždy přítomna ředitelka, případně ad hoc svolaných schůzek.

- (8) Škola zajistí **informovanost všech svých členů** o tom, co je a co není šikanování, jak se zachovat ve chvíli, kdy je žák nebo pedagog ohrožován agresory, a kam se může obrátit o pomoc. Žáci, pedagogové i rodiče jsou srozumitelnou formou informováni o tom, na koho se mají obrátit a jak a komu je možné si stěžovat, pokud nejsou spokojeni s postupem pedagoga nebo školy.

Systém vzájemného informování mezi školkou a rodiči má LMŠ Sýkorka-Frank Bold Kids velmi pečlivě srozumitelně nastaven formou využití mnoha informačních kanálů (telefon, email, mailing list, informační systém Webooker, rodičovské schůzky). Na rodičovských schůzkách je vždy přítomna ředitelka a minimálně 1 pedagog, případně jsou svolávány ad hoc rodičovské schůzky na konkrétní téma či řešení situace.

- (9) Škola kontinuálně **realizuje specifickou primární prevenci rizikového chování** (včetně šikany), kterou má popsáno v Preventivním programu školy někdy nazývaném také **minimální preventivní program**. Součástí tohoto programu školy je také **školní program proti šikanování** (Příloha č. 5 Školní program proti šikanování). Škola má popsány konkrétní preventivní mechanismy, které používá k tomu, aby šikanu minimalizovala a měla ji pod kontrolou (bezpečnostní plán). Účelem je riziku účinně a konkrétně předcházet. Současně má škola popsány postupy řešení krizových situací pro případ, že situace šikany nastala (krizový plán). Na základě svých zkušeností škola tyto plány pravidelně vyhodnocuje a upravuje.

LMŠ Sýkorka-Frank Bold Kids má zpracován Minimální preventivní program (MPP), jehož součástí je Školní program proti šikanování. Tento MPP je pravidelně jednou ročně aktualizován, stejně jako se dle potřeby aktualizuje Školní program proti šikanování.

- (10) Škola **zajišťuje podporu a rozvoj pedagogů** v podobě dalšího vzdělávání; uvádějících učitelů pro začínající pedagogy; dostupné intervize a/nebo supervize. **Plán dalšího vzdělávání pedagogů** zahrnuje školení pedagogů a ve zvýšené míře pracovníka pověřeného řešením šikany (zpravidla školního metodika prevence) a třídních učitelů (zejm. v prevenci šikanování, v oblasti komunikace, řešení konfliktů, interakce mezi učitelem a žákem, v diagnostice klimatu školní třídy, v ovlivňování postojů žáků v přijímání různosti, v podpoře osobnostně-sociálního rozvoje žáků, v tvorbě pravidel třídy a hodnocení jejich dodržování, v evaluaci klimatu třídy jako východiska k plánování služeb školy). Zároveň zajišťuje **vzdělávání ředitelů v oblasti právního povědomí**.

Viz Plán dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků LMŠ Sýkorka – Frank Bold Kids a Školní vzdělávací program LMŠ Sýkorka – Frank Bold Kids.

- (11) Škola **zajišťuje pravidelnou realizaci třídnických hodin**, které by měly žákům poskytnout bezpečný prostor k reflexi vlastní zkušenosti ve škole, kdy mohou mluvit o své spokojenosti ve škole, pocitu bezpečí, vztazích ve škole a ve třídě, učit se efektivně řešit konfliktní situace atd.

Ve školce pedagog s dětmi realizuje každý týden kruh, kde dítě dostává mluvící předmět, kdy může vyjádřit, co se mu líbí, nelíbí, a říci pedagogovi a ostatním vše, co má na srdci. Vše probíhá v bezpečném prostředí.

(12) Škola má zmapovanou síť pomoci pro žáky i pedagogy ve svém regionu a navazuje s ní spolupráci (např. pedagogicko-psychologická poradna, speciálně pedagogické centrum, středisko výchovné péče a neziskové organizace, orgán sociálně právní ochrany dětí, krizové centrum, zdravotnická zařízení, Policie ČR případně další odborníci). Je dobré, pokud škola zveřejňuje tyto kontakty pro žáky, rodiče a pedagogy tak, aby jim byly na očích a mohli vyhledat pomoc také sami.

Veškeré kontakty na odborníky pomoci pro žáky a pedagogy máme uvedené ve Školním vzdělávacím programu LMŠ Sýkorka-Frank Bold Kids v kapitole 4. Vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí nadaných. Tyto kontakty jsou také rozesílány 2x ročně rodičům (v září, v lednu), seznamy jsou také vytištěny v třídní knize a pedagog může kdykoliv ve školce rodiči předat, pokud uzná za vhodné, aby např. inicioval návštěvu dítěte v PPP apod.

(2016, čl. 3).

Použitá literatura a zdroje:

1. Heckmannová, H. Pomalé rodičovství. Praha: Dharma Gaia, 2016. ISBN978-80-7436-062-6
2. Kolláriková, Z., Pupala, B. (eds.) Předškolní a primární pedagogika = Předškolská a elementární pedagogika. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-585-7
3. Vágnerová, M. Vývojová psychologie: Dětství a dospívání. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1
4. Muhlpacher, P. Sociopatologie. Brno: Masarykova univerzita, 2008.
5. Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních, 2016. [online]. [cit. 2021-07-15].

Dostupné z: <http://www.msmt.cz>